

Vallásosság és élménykeresés.

A modern ember a háború előtt a legkülönbözőbb élményeket hajszolta; művészi, esztétikai, életérzéseket ápolt és növelt nagyra lelkében. A háború utáni generáció egyetlen nagy, a fentieket is magábaölelő élményre vágyik: a vallásos hitre. A mai ember hinni akar és ezt az akarát szívesen hangoztatja, újra meg újra ismétli, mintha meggyőzni szeretné saját magát. Hisz a hit szépségében, megnyugtató erejében anélkül, hogy el tudná dönteni, miben higyen. Szereti átélni a megtérés hangulatát és nem törődik a hit tartalmával. Egyben türelmetlen is, céljai a legnagyobbak. Nem ér rá vallásosnak lenni, de szívesen lenne misztikus. A végső igazságokra kíváncsi a hozzájuk vezető tapogatózás nélkül, közvetlen egyesülést az istenséggel, belső megvilágosodást kíván minden erőfeszítés mellőzésekével. Az önzés szól belőle, az egyéniség gőgje nyilatkozik a megalázkodásban, csak a lelki táguulás, gazdagodás kedvéért van szüksége hitre, a nagy felszabadulás rögeszméjéért a vallásosság érzésére: hiúsága várja az isteni kegyelmet. Megannyi Saulus, aki Paulussá lett és utólag sürgeti a vakító fényt, a térítő szótatot.

Legújabbban Jaques Maritain mutatott rá arra a középkorban nagyon ismert igazságra, hogy a misztikus állapot nem kezd, hanem betetőzés, hosszú, fáradságos munka eredménye. A tudományos, filozófiai, metafizikai gondolatok a szükségszerű, át nem ugorható, el nem hagyható lépcsőfokok, melyek a misztikus gondolat szentélyébe vezetnek. A szkolasztikusok tanításában az unio mystica csak a cogitatio és meditatio fokozatain keresztül következhetik be. A modern intellektuel hiterőlködésének ezért nincsen eredménye; kacérkodik a miszticizmussal, ahelyett, hogy lassú meghódítására indulna. Nehéz elindulni azoknak, akik mindjárt az első lépésnél célhoz akarnak érni. Természetes, ma is, mindenkor bekövetkezhet, hogy valaki «sír és hisz». (Bár szent Ágoston-

nál is az ész folytonos erőfeszítései és csalódásai készítették elő a sírvafakadást.) De ez nem erőltethető, célnak ki nem tűzhető, mert nem tőlünk függ. Erőszakolása értelmetlenség. Viszont Pascal útja nyitva áll minden gondolkozó ember előtt; az ész felmagasztalásával jutni el azokhoz a kérdésekhez, amelyek már az ész felett állanak, azt megalázzák és korlátait mutatják. Mondhatnók, a hit a misztikus hit: izzóvá tüzesedett tudás.

A könyvek, melyekről szólni akarok, különbözőségeikben is jól mutatják ezt a mai, közös alaphangulatot és elhibázott törekvést. Az élménykeresés fordulhat elsősorban a kereszténység felé és gazdag történetéből kiválaszthatja a korokat és tanításokat, amelyek neki megfelelnek. Ez a gesztus nem elfogadás és alkalmazkodás lesz, hanem változás és önhatalmú változtatás. Még pedig, mint a mult századeleji romantikusoknál a szép, művészi, formagazdag vallásosság irányában, úgy most a közvetlen, belső átéléseket természetesen, egyszerű érzelmeket nyújtó hitélet felé hajlik a közhangulat. Mohó vágyában, türelmetlen tudatlanságában elvet mindent, amit külsőségek, gátló formaságnak érez, nem is sejtve, hogy épen ezzel teszi lehetlenné saját vágyait. Képzeljünk el valakit, aki egy költeményből ritmust, rimeket, jelzőket kidobálna azzal az indokolással, hogy fölösleges gazdagsággal zavarják az átélés közvetlenségét és a néhány prózai mondatban összefoglalt tartalommal akarná élvezetét találni. Vagy mintha egy épületnek csak a gerendázatában tudna gyönyörködni. (Van még egy másik típus is: az egyszerűséget stilizáló. Jellemző példa erre Papini Krisztus könyve, ahol, hogy jobban érezzük az evangéliumi egyszerűséget, oldalnyi színes jelzőket kapunk arról, milyen kicsiny, piszkos, szegényes volt az istálló, az Úr születése helye.) Edward Joubb: A «quakerek vallása» című műve a puritán egyszerűséget hangoztatja és ezért megkötöttségtől mentes belsőségéért tartja a bevezetést író Czakó

Ambró a quakerek tanításait a modern lélek számára alkalmasnak. Ime egy vallás, mely háromszázados fejlődésében megszabadult minden külsőségtől, ami más pozitív vallásban megvan és így felszabadíthatja az emberi lelket is, fajok és felekezetek felett meghozhatja az igazi lelki békét. Eszperanto-vallásnak nevezhetném; az eszperanto is a maga logikus egyszerűségével a bonyolult, nehézkes nyelvek fölé emelkedik. Hagyján, míg az eszperantót kereskedelmi levelezésre használják fel a hívei és amíg a quakerek filantropikus és egyéb jámbor társadalmi akciókat végeznek. De midőn az eszperantótól költői, a quakerizmustól vallásos élményeket kívánnak, ez már túlzás, ezt mégis csak az agyonterhelt élő nyelvek és élő vallások adhatják meg. Mert a kiokoskodott dolgok nem élnek.

De vajjon azok az «előnyök», amelyekkel a quaker vallás biztat, teljesebben vannak-e? A 17. századi első fellendülésben elvetették a tradíciókat, dogmákat, amik feleslegesen megkötik a hívőt és akadályozzák felfelé szárnyalásában; de nyomban szükségét érezték bizonyos egyforma öltözet, quaker-kalap, főkötő viselésének, a hónapoknak új neveket adtak stb., amint a szerző maga mondja: «A formások elleni harc hamarosan új formásokká sülyedt alá.» Csakugyan alásülyedt, mert mily messze álltak ezek a formások az elvetett formáktól? Hogy újabban ezek ellen is lázadoznak, megszüntetik őket, persze önkéntelenül újabb dogmákat, tradíciókat teremtve, az beszédes bizonyítéka a pusztán tagadó és lázadó vallás önfelelésének, felforrzsolódásának. Ahol százados szerves fejlődéssel szemben egykor egyéni vélemények döntők lehettek, ott a későbbi egyéni véleményeknek, kor- és divatkövetelményeknek folytonos szerepe lesz. Változtathatnak, kiegészíthetnek, retusálhatnak, magyarázhatnak, megállás soha sincsen többé. Egyik legérdekesebb elve a quaker-vallásnak a szertartások ellen fordulás, mindenki papságának a proklamálása. Az ideál szerintük a néma istentisztelet, ahol senkinek a szava nem befolyásolhatja a hívőnek Isten felé fordulását. De mi történik ezzel az oly bensőséges elgondolással? Arra a következtetésre jutnak, teljesebben mégse lehet az istentisztelet; a csend után, ha valaki ihletet érez, szólaljon meg és számoljon be érzelmeiről a gyülekezetnek. Még később rájönnek arra

is, hogy vannak buzgón felszólalók és vannak örökkön hallgatók; illik valamiképpen kiemelni az elsöket, tehát a papi címet adományozzák nekik minden jelleg nélkül. Újabban megint aggodalmak merülnek fel, a kitüntetés versengésre vezethet, a keresetlen szavak helyett betanult szónoklatok hangozhatnak el, világi, esztétikai szempontok irányíthatják majd a hívőket, nem a szent gondolatok. Újabb reformra van szükség, ami egyidőre megint jó lesz, amíg valaki okosabbat nem gondol. És így tovább; elvetették a biblia csalódhatatlanságát, a belső megvilágosodásban hisznek és nem tudnak egyetlen határozott álláspontot adni a hívek számára a mai idők nagy kérdéseivel szemben. Ez a folytonosan megújuló vallás tanácstalanul áll pl. a társadalmi kérdésekkel szemben, nem meri egy ponton leszögezni magát, amint az kitűnik a könyv vonatkozó fejezeteiből. Langyos pacifizmus az egyetlen kézzelfogható eredmény, amiben hívei megállapodásra tudtak jutni. A formák, a megkötöttségek tagadása így vezet egyenes úton a tartalmi bizonytalansághoz, a világnézeti tájékozatlansághoz, amit mint nyugót ledobtak magukról, azzal vesztették el erejükét.

A másik könyv Mahátmié Gandhi válogatott írásai és beszédei, az élménykeresés másik formájáról tanuskodik: a kelet felé fordulással Nem a cikkek és beszédek, amik egy józan politikus munkái, de a hangulat, amivel itt nézik őket, az intenciók, amiket beléjük visznek, a célok, amikre felhasználják. Nyugaton ma uralkodó irány az indiai rejtelmes bölcseségnek hódolás, a buddhizmus és brahmanizmus kultusza. A finomult lélek a mi világunk fojtogató külsőségeiből szívesen menekül a mély bölcsesség, az erős, hatalmas alapérzések vallásába, korántsem gondolva meg, mennyi szertartás, dogma, tradíció tartozik a hinduság vallásos életéhez. A finomult lélek erre nem ügyel; kialakítja magában a bölcs hindú képzetét, megteremti amaga buddhista, illetőleg brahmanista vallását és siet szenteket, prófétákat keresni, bármennyire váratlanul érje ez a megtiszteltetés azokat, akiket ő erre a szerepre kiválasztott. Így Gandhi esetében. Rabindranáth Thagur belement a próféta szerepbe, amellyel őt az európai emberiség megkínálta, Gandhinak nincsen inyére a dolog. Ő érdekes, józan ítéletű, nyugatiasan művelt és nemze-

tével érző, gondolkozó, akit számos konkrét probléma foglalkoztat és a kinek vallásossága is a politika szolgálatában áll. Brahmanizmusát meglehetősen reformer szempontból fogja fel, szanszkritul nem tud, (Óh, mit szólnak egy ilyen hindu prófétához?), de fordításokból ismeri a Védákat. A bibliát is szívesen olvassa és közeledik is a kereszténységhez. Mozgalma vallásos jellegét előszeretettel emlegeti, lelki tisztulást, a hinduizmus megújulását várja sikerétől. A kasztrendszer szűkségszerűnek vallja, de a páriák szomorú sorsán enyhíteni akar. A hinduizmus lényegének pedig minden nagyszerű gondolatot túl a tehén védelmét tekinti és sok gondot ad neki, hogyan bírja rá a mohamedánokat, hogy kíméljék ezen a ponton a hindu lakosságot érzelmeit. Eszébe sem jut ezalatt, hogy nyugaton tőle új erkölcs, új metafizika kinyilatkoztatását várják; nyugodtan foglalkozik a részletkérdésekkel, nem kíván élményeket adni, nem kíván a világ megváltója lenni, őt India belügyei érdeklik. Európa utánzásától óvja nemzetét és nem vágyik mintakép szerepre. Politikai törekvései is a legrealisabbak. A hinduság helyzetéből fakadók és sajátos természetéhez, népi tulajdonságaihoz alkalmazottak. Proklamálta az együttműködés elvét, kiterjesztette azt közigazgatásra, bíraskodásra, tanításra; az angol ipar túlsúlyával szemben a haldokló indiai háziszövés feltámasztásán buzgólkodik. Cikkeiben számtalanszor visszatér ezekre a kérdésekre, megvitatta, felel az ellenvetésekre és tanácsokra. Ha olvassuk ezeket az írásokat, rá-ráeszmélünk a mozgalom egyes hiányosságaira vagy tökéletlenségére: az erőszaknélküliség elve, érezzük, csak akkor érvényesülhet, ha erőszak szegül vele szemben, az akadály adja meg erejét, lendítő képességét. Az angolokeddig erőszakoskodásukkal közvetve szolgálták Gandhi ügyét, újabb taktikát változtattak és ez veszedelmesebb a mozgalom sorsára nézve. Az együttműködésnek továbbá más, az emberek természetében rejlő ellenségei is vannak, így a kifáradás, (az első felbuzdulás után a legtöbb

szülő visszaadta a gyermekét az angol iskolákba, ahonnan először kivette), az önzés és önérdek, amely a gazdasági reformokat nehezíti, a fegyvelmezatlenség, amely pl. nem egy vádlottat, aki alávetette magát a bennszülött bíróknak, arra indított, hogy kedvezőtlen ítélet esetén megtagadja az engedelmességet. Bizony az emberek nem mind idealisták, még akkor sem, ha hinduk. A passzivitás elvének és a Gandhi által követett politikának meglehetősen nagy ellenzéke is van és féltő, hogy a vezér halála után, pozitív program hiányában, taktikai huzavonákban, pártoskodásokban fog megfenekleni a mozgalom. Ezek azonban nem megoldhatatlan nehézségek. Gandhi eléggé gyakorlati ember, gyakorlati idealista, amint magát nevezi, tudja hol kell javítani, részen állani, mit kell a jövőre előkészíteni, sőt amint többször kijelenti, habozás nélkül elejtené elvét és fegyverhez nyúlna, ha így biztosítani tudná céljait.

Mint elmélkedő, nem túlságosan mélyenjáró, az európai történeti viszonyokat elég felületesen és naívu l itéli meg s midő n bölcselkedik, előttünk már a görögök óta ismerős és természetes igazságokat fejtetget. Megerősödik az emberben a kérdés: miért kívánják Romain Rolland és társai, hogy magunkévá tegyünk olyan törekvéseket, amelyeknek csak hazájukban van értelmük, áhítattal visszavegyünk olyan gondolatokat, amelyek innen indultak el keletre és legfőképen átéljünk és utánozni akarjunk hangulatokat, amelyeket magunk viszünk távoli embe rekbe és eseményekbe. Furcsa dolog alázattal tisztelni másban a saját rögeszméinket, különösen, ha az a más nem kér belőlük.

Egy kis könyvecske fekszik még előttem. Ebben Fekete Pál bizonyítja tudományos és pszichológiai érvekkel az újraszületés gondolatát. A filozófiai gondolat — mert nem vallásos többé, mihelyt kiszakítjuk az összefüggésekből, hová ágyazva volt — méltó az elmélkedésre s a kis könyv az elolvasásra.

Halász Gábor.